

שיעור בנושא 'עשה לך רב'

הקדמה

אקדים שתי הערות: ראשית, כעת הרב אריאל אמור היה להעביר שיעור, ונתבקשתי להתחלף עמו. אני אומר מראש, שאם יש מישהו שנמצא כאן מתוך ציפייה לשמוע דווקא אותו ורוצה כעת לצאת, אני מקבל את זה בהבנה מלאה וללא כל שמץ של קפידה. שנית, הנושא שנתבקשתי לדון בו: 'עשה לך רב - משמעותו בימינו', הוא פן מסוים של נושא נרחב הרבה יותר, שהוא הנושא הכללי של הכנס: 'סמכות תורנית וממלכתית, משפטית ושלטונית'. אני מתמקד כאן בפן צר וממוקד יחסית, אבל בהחלט יש לראות אותו גם בתוך ההקשר הרחב יותר. שמענו כעת את דברי הראשון-לציון, שדיבר על המרחב הממלכתי-המדיני הכללי או על המרחב הקהילתי. לעומת זאת, אני יוצא מתוך המשנה במסכת אבות שהזכרה לפני כן, שהיא משנה שמופנית בניסוחה לפרט. הדיון שלי באמת יתמקד במישור הפרט. אבל הדברים מתחברים בהחלט עם מרחבים גדולים יותר.

א. 'עשה לך רב' - מקורות ומציאות

נתבקשתי לדון בעניין 'עשה לך רב', במסגרת משמעותו לימינו. זאת מתוך הנחה שיש איזה פן או אולי פנים מסוימים בעניין זה, שהם בעלי תוכן ומשמעות מיוחדים לתקופתנו (אם אני מבין נכון את כוונת המנסחים של נושא השיעור). אבל כמובן, לפני שאפשר לדון במשמעות המיוחדת לימינו, יש לנסות לעמוד על הדברים בכלליות, בלי קשר לזמן מסוים. כמובן, מקור הדברים הוא בשתי משניות באבות. הוא מופיע פעמיים בפרק הראשון: פעם אחת במשנה שצוטטה לפני כן (מ"ו): 'עשה לך רב וקנה לך חבר', ופעם שנייה לקראת סוף הפרק (מט"ז): 'רבן גמליאל אומר, עשה לך רב והסתלק מן הספק ואל תרבה לעשר אומדות'. כאן, כבר מתעוררת שאלה לגבי תוכן כל משנה כשלעצמה ולגבי הזיקה ביניהן, אם ישנה זיקה כזו. בשיח המקובל, 'שפת הרחוב', אם נרצה כך לקרוא לו) שאלת המשמעות של 'עשה לך רב' הינה באיזו מידה חייב אדם לקבל על

1. שכתוב מהקלטה ועריכה: הרב אביגדור לוינגר. השיחה נאמרה בשנת תשס"א בכנס של מכון תורת המדינה, מדרשת הדרום ומכון התורה והארץ, בהיכל שלמה בירושלים, בנושא סמכות תורנית וממלכתית, משפטית ושלטונית. הנושא עליו התבקש הרב לדבר הוא 'עשה לך רב - משמעותו בימינו'. השתדלנו לשמור על הניחוח המיוחד של דברים-שבעל-פה של הרב, עבור תלמידיו הרבים שבכל אתר ואתר, ואנו בתוכם, שבעל השמועה, שהסתלק מאתנו לאחרונה, עומד לנגד עיניהם. אך הדברים הם על אחריותנו בלבד ולא זכינו להביאם לפני הרב או לקבל את אישורו לפרסומם.

עצמו מרות וסמכות ברורה, עקבית ומתמדת של אדם מסוים, שעמו ואחריו הוא הולך 'באש ובמים'; שכל אורחות חייו, השקפותיו ותפיסת עולמו, מודרכים ומונחים על ידי סמכות זו. שאלה זו עולה לא פעם כשנפגשים עם צעירים. אבל ספק רב ביותר אם אמנם זאת משמעות המשנה או אחת המשניות. המשנה הראשונה מצרפת 'עשה לך רב' עם 'קנה לך חבר'. וכאן מתעוררות שתי שאלות לנגד עינינו: האחת, לגבי תוכן הביטוי 'עשה לך רב' - מהו אותו רב, מה הוא אמור לעשות ומה אמורה להיות הזיקה האישית שבינו לבין האדם שהמשנה פונה אליו; והשנייה, מהו התוקף שלו, מהי המשמעות הציווית, הנורמטיבית, של הביטוי הזה במשנה הראשונה, ובמקביל גם במשנה השנייה לקראת סוף הפרק.

ב. תוכן הביטוי 'עשה לך רב'

רוב הראשונים הבינו שהביטוי 'עשה לך רב' במשנה הראשונה, כלל איננו שייך למישור הפסיקה. אין משמעותו שתבחר לך פוסק; לא פוסק עקבי, לא פוסק בלתי עקבי. כלל אין מדובר על עשיית רב במובן של בחירת מורה הדרך שלך במישור הפסיקה, כמו רב עיר, או רבנות (במובן זה). 'עשה לך רב' כאן משמעותו היא שאדם יבחר לו רב שממנו ילמד, כגון: משה רבנו, רבו של אדם, מי שמלמד אותו. וכך יוצא בעליל מדברי הברייתא באבות דרבי נתן (פ"ח ה"א):

...יהושע בן פרחיה אומר עשה לך רב וקנה לך חבר והוי דן את כל האדם לכף זכות. עשה לך רב כיצד, מלמד שיעשה לו את רבו קבע וילמד ממנו מקרא ומשנה מדרש הלכות ואגדות, טעם שהניח לו במקרא סוף שיאמר לו במשנה, טעם שהניח לו במדרש סוף שיאמר לו בהלכות, טעם שהניח לו בהלכות סוף שיאמר לו בהגדה, נמצא האדם ההוא יושב במקומו ומלא טוב וברכה.

הווי אומר שבניגוד למומחיות והספציאליזציה ההולכת וגוברת, המקובלת כיום (ובמידה לא קטנה גם בעולם הישיבות, מתוך איזושהי הקבלה לעולם האקדמי), נאמר כאן במשנה שלהפך, עדיף שיהיה לאדם רב אחד, ולא יתבלבל בכמה כיוונים, בכמה דרכים, בכמה שיטות. וכך בהמשך, בדברים הבאים שם בברייתא באבות דרבי נתן (ה"ב):

היה רבי מאיר אומר, הלומד תורה מרב אחד למה הוא דומה, לאחד שהיה לו שדה אחת זרע מקצתה חטים ומקצתה שעורים ובמקצתה זיתים ובמקצתה אילנות ונמצא האדם ההוא מלא טובה וברכה ובזמן שלומד משנים שלושה דומה למי שיש לו שדות הרבה אחת זרע חטין ואחת זרע שעורים ונטע אחת זיתים ואחת אילנות ונמצא אדם ההוא מפוזר בין הארצות בלא טוב וברכה.

בכל אופן, מדובר ברב שממנו האדם ילמד, והעצה היא שאדם יבחר לו רב אחד - וידבק בו. הדברים האלה הם נושא מאלף כשלעצמו, ולכאורה עומדים בסתירה לדברי הגמרא בעבודה זרה (יט ע"א), שאומרת שאדם שאין לו אלא רב אחד נמצא במצב גרוע. ויש מקום לדון בעניין זה בנפרד. אבל בכל מקרה, הקביעה שבאבות דרבי נתן, שבביטוי 'עשה לך רב' מדובר ברב המלמד, היא די ברורה. וכך הבינו רוב הראשונים על אתר, וכך

לכאורה משתמע מהצמדת עניין זה לעניין 'קנה לך חבר': 'חבר' כאן, על פי רוב הבנות המפרשים, אין הכוונה לחבר לכדורסל או לבילויים, אלא הכוונה לחבר ללימוד, 'חבר אל הבדים' (ברכות סג ע"ב). ובכן מן הסתם גם ב'עשה לך רב', זאת היא ההנחיה: עשה לך רב שתלמד ממנו. כאמור, כך במשנה הראשונה.

במשנה השנייה, לקראת סוף הפרק, כבר מתקבלת תמונה קצת שונה. בכל אופן, לגבי משמעות משנה זו כבר נחלקו ראשונים.

יש שחיברו את 'עשה לך רב' שמשנה הזאת עם אותו ביטוי המוזכר במשנה למעלה, ואז מתעוררת שאלה מדוע הדברים מוזכרים פעמיים. יש שסברו שאולי מפני שנאמרו על ידי אישים שונים, ויש שראו פה באמת כפילות. הפירוש שמיוחס לרש"י אומר (מט"ז): 'עשה לך רב - פירשתי למעלה'. אבל לעומת זאת, ישנם שאכן הבינו שהמשנה השנייה נסובה על מישור הפסיקה או על מישור הוראת ההלכה. אלא שגם כאן הדעות חלוקות כיצד לפרשה. אולי נתפלא לשמוע, אך ישנם שהבינו את 'עשה לך רב' בכיוון הפוך ממה שרגילים להבין - ה'מדרש שמואל' על אתר מביא קטעים ממהר"ם אלשקר ואחרים, שפירשו בכיוון ההפוך להבנתנו הפשוטה. בפשטות אנחנו מבינים ש'עשה לך רב' משמעותו: א. תבחר פוסק, תבחר סמכות שתהיה מעליך; ב. לא רק שתבחר סמכות כזאת אלא שהיא תהיה סמכות **אחת**, בלעדית, סמכות טוטלית. אך שם יש שפירשו שמשמעות 'עשה לך רב' היא - עשה את עצמך רב; תשב, תלמד, תתעמק, תסתלק מן הספקות, אל תגבב חומרות, וככה תהיה בדרך טובה; שכן המשנה אומרת בהמשך: 'הסתלק מן הספק'. כיצד יסתלק אדם מן הספק? הוא בעצמו ישב וילמד ויוכל להכריע! אם כך, כמובן זאת עצה שקשה לומר שהיא שווה לכל נפש, לא כל אחד שייך, לא כל אחד יכול. אבל יש שהפליגו עד כדי כך את הכיוון הזה, גם כשפירשו שמדובר בעניין הוראה.

אבל נניח שלא בזה מדובר אלא מדובר ב'עשה לך רב' במובן של 'אל תפסוק לעצמך אלא חפש מי שיפסוק עבורך'. יש שהבינו כך, ומהם שהבינו כך בצורה קיצונית. רבינו יונה מפרש על אתר 'עשה לך רב', לא במובן שמקובל אצלנו - 'תבחר לך סמכות מורת דרך עבורך', אלא משמעות הביטוי לדעתו היא שאפילו אם אתה רב, תבחר לך מישהו שיהיה לידך, שתתייעץ אתו. ואפילו אם הוא פחות למדן ממך, פחות מבין, פחות יודע, 'אל בינתך אל תשען', צריך שיהיה לך עוד מישהו שאֵתו אתה מתייעץ, אֵתו אתה מתדיין. שוב, גם פירושו של רבינו יונה אינו הפירוש המקובל שאנחנו רגילים בו.

אבל באמת, יש שהלכו בכיוון של המובן הרגיל והמקובל. ברמב"ם בפירוש המשניות על אתר משתמע שהוא באמת הבין כך, על כל פנים לפי תרגומו של אבן תיבון: 'זה אשר צוה הנה לעשות רב אינו לענין הלמוד...! הרמב"ם מפנה מבט אחורה, למשנה הקודמת, ושם הרי מדובר לענין הלימוד, אבל כאן הביטוי אינו לענין הלימוד: 'אבל להוראה, שים לך רב שתסמוך עליו באיסור והיתר והסתלק אתה מן הספק'. הרמב"ם ראה שאמנם הביטוי 'עשה לך רב' זהה בשתי המשניות, אבל ההצמדה היא שונה: שם הוא בא יחד עם 'קנה לך חבר' וכאן הוא בא יחד עם 'הסתלק מן הספק'. באלו ספקות מדובר? מן הסתם

ספקות שקשורים בהתנהגות, בהוראה באיסור והיתר, מה על אדם לעשות - בספקות כאלו, מה טוב אם יהיה לך מי שפוסק לך. כאן כמובן, אדם יכול להסתלק מן הספק בשתי דרכים. ראשית הוא מסתלק מן הספק בעצם העובדה שהוא פונה לאיזושהי סמכות שתפסוק עבורו. כאן אדם יוצא מן המבוכה האישית, שיהודי שאיננו מספיק למדן ואין בכוחו לפסוק עבור עצמו נמצא בה - כשהוא אינו יכול לפסוק בעצמו אז הוא צריך למישהו שיפסוק עבורו. זהו פן אחד. אבל יש פן נוסף: 'עשה לך רב והסתלק מן הספק' במשמעותו הרווחת בינינו היום - שאדם בוחר לעצמו רב אחד שאותו הוא שואל בקביעות ובו הוא דבק. שכן גם מי שהחליט שהוא לא יפסוק עבור עצמו מפני שאינו מסוגל לכך, עדיין יכול להיות במצב של ספק לגבי הבחירה את מי לשאול, שהרי הוא יודע שיש כמה וכמה רבנים והוא יכול לבחור למי לפנות. (זאת מעבר לשאלה שזקוקה לדיון נפרד ונרחב מי רשאי לפסוק עבור עצמו ובאילו תחומים, ומתי אדם חייב לפנות למישהו שיפסוק עבורו). גם אחרי שאדם התגבר על המבוכה הראשונית שהוא אינו מבין בין ימינו לשמאלו בעולם ההלכה, והוא מחליט שהוא הולך למומחה כלשהו - עדיין הוא במבוכה מי הוא המומחה ובמי יבחר. ואם בכל פעם השאלה הזו מתעוררת מחדש, בוודאי שעדיין הוא נמצא במצב של ספק. ולכאורה, ההסתלקות מן הספק שהמסנה ממליצה עליה כאן היא בעלת ערך כפול: גם מבחינה אובייקטיבית, שאדם לא ימצא במבוכה ויידע מה עליו לעשות, וגם מבחינה סובייקטיבית, שלא יהיה במצוקה נפשית; שכן מצב הספקות, חוסר הבהירות, הוא מצב שיש בו כדי להחדיר איזו מרה שחורה, סוג מסוים של מנטליות. אם כן, נניח של'עשה לך רב' כאן, במסנה השנייה, יש משמעות נוספת: שאדם יבחר לעצמו פוסק בקביעות, אם כי הדבר הזה רחוק מלהיות ברור.

ג. תוקף הביטוי 'עשה לך רב'

אבל עדיין עומדת בפנינו שאלה נוספת. אמרתי לפני כן שכדי להבין את הביטוי 'עשה לך רב' אנחנו צריכים לבחון שני דברים: א. מה פשר הביטוי הזה; ב. מה תוקפו. שתי המשניות, גם משנה ה' וגם משנה ט"ז, מופיעות בפרק הראשון באבות. אנחנו כעת הולכים לומר פרקי אבות במשך הקיץ. כידוע, במשניות אלו יש קשת רחבה למדי מבחינת עוצמתן הנורמטיבית. ישנן משניות שאתה פותח ומבין בעליל: קיבלת פקודה, פסק ברור, כמו שלמדת משנה בחולין. ויש מקומות שבהם אתה מקבל עצה - ברמות שונות. כמובן גם עצה של חז"ל יש לה משקל כבד, אבל זו עצה: לפעמים זו פשוט עצה פרגמטית, עצה טובה, כגון 'אל תתודע לרשות' (אבות פ"א מ"י). זוהי איזושהי הנחיה מבחינה פוליטית, לא מחייבת - אבל עצה. מקומות אחרים הם בבחינת ייעוץ לאורחות חיים, עצה מוסרית, עצה רוחנית, אבל בלי נימה של חיוב ממש. כמובן, אנחנו חיים בצלם של חז"ל ויונקים מפריהם וחיים מהם ומימיהם אנו שותים, וכמובן שגם דברים שהם העלו בתור עצה, גם הם בשבילנו משמעותיים מאוד. לפי דעה אחת, 'האי מאן דבעי למהוי חסידא' שיקיים 'מילי דאבות' (ב"ק ל ע"א). אבל ודאי שיש הבדל, מבחינת גמישות הדברים ויישומם, בין הלכה נחרצת לדבר שהוא בבחינת הנחיה ועצה. אם אנחנו

עוסקים בדבר שהוא בבחינת הנחיה ועצה, יש מקום לבוא ולומר: אמנם עצה זאת היא טובה ונכונה וישרה, ויצאה מפי חז"ל, אבל כיוון שמדובר בעצה ותו לא, יש יותר מקום להתחשב בנסיבות; ואולי בנסיבות מסוימות העצה אינה תופסת באותה עוצמה ובאותו היקף כמו בנסיבות אחרות.

גם אם נניח שמשמעות המשנה היא רכישת פוסק וקביעת פוסק, כאן בהחלט עלינו לשאול את עצמינו האם מדובר בחיוב הלכתי שיהיה לאדם רב אחד, פוסק אחד, ואין הוא רשאי להסתובב בין פוסקים שונים ולשואלם; או אולי מדובר ברמה של עצה טובה ולא בחיוב? אם נדון בשאלה זו בנוגע למשנה הקודמת 'עשה לך רב וקנה לך חבר', שם קשה לדבר על חיוב: אלא זו עצה טובה - 'קנה לך חבר'. וכי אם אדם הוא איזה 'עוף נודד ובודד' ואינו בנוי לחברות הוא עובר על איזשהו איסור? אפשר לומר לו: לא התנהגת היטב, לא תלמד ככה היטב, לא תצמח כך, זה יפגע 'בשטייגען'. אבל קשה לומר שהוא עבר על איסור. אם כך גם יש מקום לשאול, איך לראות את 'עשה לך רב' כאן, במשנה השנייה, אם אכן מדובר בה בעניין פסיקה - 'הסתלק מן הספק' - האם זה מחייב? ואם מבחינה נפשית, אדם מוכן לחיות בספקות, ובפועל לנהוג על פי אותן הלכות שקובעות מה לעשות במקרים של ספק - ויש ב'שלחן ערוך' דינים מה לעשות במקרים של ספק ומבוכה בין פוסקים - האם מותר לו הדבר, או שמא לפנינו הנחיה וחיוב להסתלק מן הספק? ואמנם לפי מיטב ידיעתי, חיוב כזה אינו מופיע ברמב"ם ולא ב'שלחן ערוך'. חיפשתי חיוב זה גם בתשובות - ולא מצאתי שמצטטים את המשנה הזו בתור איזושהי חובה. שלא תהיה טעות - אני מדבר כעת ברמת הפרט. בהחלט ייתכן שאם אדם הוא רב של מקום, בני המקום חייבים לקבל את סמכותו או ייתכן גם שיש גורמים אחרים שיכולים לחייב אדם לקבל סמכות של פוסק מסוים; כגון אם הוא שייך לעדה מסוימת, למקום מסוים וכו'; יש כל מיני גורמים שיכולים לקבוע. אבל לא בזה דנה המשנה כאן. המשנה כאן איננה פונה לקהילה ברובד הציבורי, היא פונה ליחיד, יחיד שאין לו מחויבות לא מבחינת עדתו ולא מבחינת מנהג אבות ולא מבחינת מקום מגורים וכו', אלא פשוט הוא כיחיד בודד רוצה כעת לקבוע לעצמו דרך בחיים, על פי מי יישק דבר אצלו. לא מצאתי שיש כלל נוקשה כזה שאדם חייב לקבל בעקביות את הנחיותיו של פוסק מסוים. ובכן, נניח שיכולה להיות עצה כזו, אבל אין חיוב של ממש, וזאת עוד לפני שאני דן במקומה של משנה זו בימינו אנו.

ד. עקביות בבחירת פוסק והמוטיבציה בבחירתו

בכל זאת, כמובן יש הנחיות מסוימות מה אמור להדריך אדם בבואו להחליט את מי הוא שואל, אם אין לו פוסק קבוע. וכאן שאלת העקביות מופיעה בהקשר אחר, על-פי התוספתא בסוכה (פ"ב ה"ד) ובעדיות (פ"ב ה"ג) ובקצת הרחבה בגמרא בעירובין (ו ע"ב). התוספתא שם קובעת:

לעולם הלכה כדברי ב"ה, הרוצה להחמיר על עצמו לנהוג כדברי ב"ש וכדברי ב"ה, עליו נאמר (קהלת ב) הכסיל בחושך הולך. התופס קולי ב"ה וקולי ב"ש הרי זה רשע, אלא כדברי ב"ש בקוליהון ובחומריהון או כדברי ב"ה בקוליהון ובחומריהון. הגמרא בעירובין, אחרי שהיא דנה קצת בברייתא, מכלילה ממנה (ז ע"א):
...הכי קאמר כל היכא דמשכחת תרי תנאי ותרי אמוראי דפליגי אהדדי כעין מחלוקת ב"ש וב"ה לא ליעבד כי קוליה דמר וכי קוליה דמר ולא כחומריה דמר וכי חומריה דמר אלא או כי קוליה דמר וכחומרי עביד או כקוליה דמר וכחומריה עביד.

אדם אינו יכול - אין זה ייעוץ - שיבחר לעצמו לא אוסף אקלקטי של כל החומרות, וודאי לא אוסף אקלקטי של כל הקולות. כאן כמובן, יש לנו כבר איזושהי הנחיה מחייבת. הנחיה זו כשלעצמה איננה קובעת שיש עניין שיהיה לאדם דווקא רב אחד, אבל מניבה אותו תוצר לכאורה, או כי קוליה דמר וכחומרי דמר או של רב אחר. אבל דומה שבסוגיה שם יש משתנים מסוימים, שיש לדון בהם, שיש בהם כדי להגביל במידה את התוקף של העקביות הזאת.

ראשית, ראשונים, בעיקר אלו שעסקו בשאלה למה אי אפשר לעשות כדעת המחמירים תמיד, כגון התוספות (עירובין ו ע"ב ד"ה ומי) - אומרים שאדם הוא 'כסיל' רק אם מדובר בעשיית חומרות שהן תרתי דסתרי. מדובר במצב שבו אדם אוהז חומרות משני הצדדים, שבין שתיהן יש סתירה לוגית. זה נאמר לגבי החומרות. לגבי הקולות זה לא נאמר, אבל אם כבר מפרשים את הסוגיה כדעת תוספות, שמדובר במצב שיש בו איזו סתירה פנימית, אולי גם בקולות כך. שנית, היות שיש כאן ביטויים חריפים: 'כסיל' ו'רשע', דומני שבמידה רבה שאלת העקביות כאן אינה עיקר העניין אלא המוטיבציה של האדם, מה מניע אותו לשאול שאלה X אדם מסוים ושאלה Y אדם אחר. לזה יש משקל רב. הרי לכאורה ברור שלא נסתכל בעין רעה על אדם שישאל שאלה בענייני מקוואות רב שידוע לו או ששמע שהוא מומחה לכך, ושאלה בענייני אישות את הרב המומחה בענייני אישות; כלום נראה בזה איזו רשעות, איזו נבזות, או נאמר שהוא נמצא במצב קשה משום שאין לו רב אחד? הרא"ש (ב"ק פ"ד סי' ד) הלא מסביר מדוע הלכה כרב באיסורי וכשמואל בממונות - מפני שכל אחד מהם התמחה, זה בתחום אחד, זה בתחום אחר, וממילא להלכה קיבלנו את המומחיות הטובה ביותר של גדולי עולם. אם כך הדבר בנוגע לפסיקה ברובד הבסיסי ביותר בהלכה, לכאורה יכול להיות כך גם בתחומים של פסיקה ברמה האישית. אבל כאמור, השאלה מה מניע את האדם בבחירתו את הפוסק שיכריע בשאלתו, היא שאלה חמורה ומשמעותית ביותר. יש לה משמעות מבחינת יראת השמים של האדם ומבחינת חתירתו לאמת, וזיקתו ליראת השמים ולאמת.

עד כאן אני מדבר בכלליות אודות הנושא 'עשה לך רב'. נדמה לי שהמשקל האמתי שיש לו הוא פחות מכפי שאני מתרשם מתוך שיחות עם צעירים וצעירות. נדמה לציבור שבהחלט יש לראות בו הנחיה שהיא גם מזכה וגם מחייבת. היא מזכה, מפני שאתה יכול לסמוך על הקולות; ומחייבת - לסמוך על החומרות. למיטב ידיעתי, הנחיה שהיא בבחינת חיוב, שלפיה אדם אינו

יכול לשאול רבנים שונים שאלות שונות, כלל ברזל נוקשה כזה וקביעה הלכתית כזו - אינם קיימים. כאמור, משמעות המשנה היא לכל היותר ברמה של עצה נכונה ונבונה, אבל עצה שצריך להעמיד אותה מול דברים אחרים, כגון מידת המומחיות, ההבנה וההתאמה של רב מסוים לשאלה מסוימת.

ה. 'עשה לך רב' בימינו

כפי שאמרתי בפתח הדברים, אני מבין שאלה שביקשו ממני לדבר על המשמעות של המשנה הזו בימינו, יצאו מתוך הנחה שבימינו איכשהו הדברים שונים. אינני יודע אם הכוונה היא שיש לתת לזה משקל רב או מועט יותר מאשר בדורות קודמים, אבל כך אני מפרש את הכותרת. האומנם כן? נדמה לי שבהחלט יש מקום להבין כך אלא שיש לכך פנים לכאן ופנים לכאן. יש מקום לבוא ולטעון שדווקא היום יש יותר צורך להחדיר לתודעה את עניין 'עשה לך רב', ויש מקום אולי לטעון שלהפך, אולי היום המחויבות הזאת היא פחות חדה. אבל לפני שנגיע לשאלה מה להמליץ, לדרוש יותר או לדרוש פחות, נשאל את עצמנו במה שונה מציאות ימינו מן המציאות בעבר. מהם המרכיבים בשטח, המאפיינים שמציירים או מעצבים תמונה קצת שונה במציאות שלנו מכפי שהייתה לפני כן; ושעל כל פנים נדמה לי שהם מחלישים אולי את העקביות שבהליכה אחר פוסק מסוים לעומת מה שהיה בעבר. נדמה לי שיש כאן שלושה או ארבעה מרכיבים שניתן להתייחס אליהם.

יש רפיון מסוים במעמד הרב והרבנים ככלל. שמענו לפני כן מכיוון אחד את הראשון-לציון, אבל כל אחד מכיר את הדברים במקומו ומנסיבותיו. הרפיון הזה בא מכמה כיוונים: ראשית, משום שסמכות רבנים במרוצת הדורות הייתה קשורה במידה לא מבוטלת בזיקתו של בן המקום למקום ולרב המקום. הניידות האדירה שמאפיינת את החיים המודרניים שמטה את הקרקע מתחת המרכיב הזה. לא נדיר שאנשים עוברים דירה כמה וכמה פעמים, ומחליפים כמה וכמה רבנים. הקשר של בן המקום למקומו, תחושת המחויבות - אני בן אותה עיר ואני נוהג לפי מנהגיה וכו' - ודאי התרופף. שנית, היום כמובן המודעות וגם הנגישות לרב אחר מעבר לרב המקומי, היא בשיעורים שונים לאין ערוך ממה שהיה לפני כן. אדם שחי בעיירה, בכפר, אפילו בעיר, הכיר את רב המקום והכיר מעט מאוד חוץ מזה. מה ידע בעל בית פשוט, יהודי ירא שמים שומר מצווה, מהנעשה במדינה הסמוכה? היום כמובן לא כך תמונת המצב. היום המצב הוא שכל אחד יכול להתקשר לרב פלוני ולרב אלמוני. אמנם צריך לעבור כמה מחסומים כדי להשיג את מספרי הטלפון שקצת הרבנית שומרת וקצת התלמידים שומרים... אבל בסופו של דבר, אם האדם באמת רוצה, הוא יוכל להגיע גם לר' משה פיינשטיין. אם כן האדם אינו תלוי ברב מקומו והוא יכול לחפש במקומות אחרים. הוא יודע שיש מצבת גדולה של פוסקים שגם הם נגישים ברמה זו או אחרת. מה עוד, שבמקומות מסוימים השואל יודע שהרב המקומי אינו שולט מספיק כדי שיוכל לפסוק בשאלתו. חלילה, איני רוצה להכתים רב מסוים ולא קהל של רבנים, אבל אני בא מארצות הברית, ושם לא פעם

ידע בעל הבית שהרב המקומי לא שולט מספיק כדי שיוכל לפסוק בשאלתו. אז למה לו לשאול את הרב והרב יתקשר לראש הישיבה שלו? הוא יתקשר ישר לראש הישיבה... כל זה, במידה מסוימת, חותר מתחת לסמכות הרב. גורם נוסף לרפיון בקבלת הסמכות בימינו הוא התפתחות הטכנולוגיה. אשתקד אמר לי רב מקהילה נכבדת בארצות הברית: תשמע, נחתה עלינו צרה אדירה (הוא דיבר על סוג מסוים של שאלות אבל זה לא משנה, נרחיב מיד את הדיבור לסמכות ככלל) - האינטרנט ומאגרי המידע למיניהם. היום גבר או אישה באים בשאלה ואני עונה להם, אך הם באים אליי אחרי שהם כבר סרקו את התקליטורים וסרקו את האינטרנט, והם יודעים לספר: מה אתה אומר לנו ככה, שמענו שיש רב בדרום אפריקה ור"מ אחד באוסטרליה שאומרים אחרת, ושמענו שיש איזושהי תשובה בכתב יד שהשאיר פלוני או אלמוני... מי שרק יודע מעט לקרוא ומעט להקליד יכול כבר לשלוף מידע ולהתייזב מול הרב. הנכונות לקבל מרות מפני שהוא יודע לפתוח את הספרים ואתה או את אינם יודעים - כבר אינה קיימת כל כך.

אם כן, כפי שכבר אמרתי לפני כן - במידה מסוימת עלינו לשאול את עצמנו אם היום העניין הזה של 'עשה לך רב' מקבל יתר תוקף, או אולי להפך, צריך לגלות הבנה למציאות חדשה שנוצרה ולתבוע פחות את מה שאולי לא ניתן להשיג. מצד אחד בהחלט יש מקום לומר שבמצב כזה, שרבים מוצאים את עצמם במצב נחות לעומת מה שהיה פעם ושסמכותם ברורה פחות ומתקבלת פחות; במצב שבו אמנם הטכנולוגיה מאפשרת נגישות לכל דבר ולכל אדם, זו העת לבוא 'לדפוק על השולחן' ולומר: התורה אינה מונחת בקרן זווית, היא אינה נמצאת בתוך המחשבים; התורה נמסרה במסורת, במורשת, מתלמיד חכם לתלמיד חכם, והמרות של תלמיד חכם קשורה במקום או ברב שבחרת לך; שתהיה לך סמכות, ולא שתעשה 'מבצע קניית' בתוך האינטרנט, כדי למצוא את התשובה שאתה מחפש ואתה בוחר. זאת השעה לדרוש את זה. מצד שני השאלה היא באיזו מידה הדבר הזה הוא ריאלי. חלק מהמרכיבים שהזכרתי לפני כן הם מאפיינים מושרשים, אימננטיים, בתוך המציאות התרבותית המודרנית; אין לעקור אותם ואין לצפות שעוצמתם תרד, יכול להיות שהיא רק תפתח יותר. אולי במצב כזה עדיף שנשאיר את 'עשה לך רב' בתור עצה או כהנחיה, מפני שבין היתר יש בו היבטים שקשורים לאו דווקא לעניין הפסיקה אלא גם לקשר האישי הרוחני עם הרב. אמנם מאותן סיבות שרבי מאיר טען שטוב שיהיה לאדם רב אחד שמלמד אותו, מבחינת ההתחברות והקשר, ולא שיהיה מפוזר בצורה אקלקטית, בכל מיני מקומות; בהחלט יש מקום לומר כך גם בנוגע לקשר האישי לרב שהוא הפוסק שלך. אבל עלינו להבין גם מהן המגבלות של דרישה זו. ייתכן שבתור תביעה יש לזה פחות מקום, ואולי צריך קצת להרפות יחסית לעבר. אני מעלה את זה למחשבה, בלי לקבוע כאן דברים חד משמעיים.

1. בהירת רב ואידיאולוגיה

אסיים בנקודה שנוגעת קצת בדברים שאודותם דיבר הראשון-לציון לפני כן, ושבשנה האחרונה העליתי אותם בפורום אחר, שעסק בשאלת מינוי דיינים. דיברתי קודם על

שאלת בחירת רב או רב פוסק, שאדם יבחר לעצמו איזו שהיא דמות שתהיה מורת דרך עבורו. זאת בלי שהתייחסתי לשאלה הדורשת דיון נפרד, לפי מה אדם בוחר את רבו. העליתי גם את השאלה מה מידת המחויבות שבבחירת רב או פוסק. הזכרתי גם שאם אדם לא מצא לעצמו רב, אם הוא כעת יבחר רב כלשהו - בית שמאי או בית הלל, רבי מאיר או רבי יהודה - במידה רבה השאלה היא מה מנחה אותו, מה המוטיבציה שלו. זה מה שיקבע אם הוא כסיל, אם הוא רשע, או שהוא סתם יהודי ירא שמים, שמנסה איכשהו למצוא את דרכו ביער שהוא לא בדיוק משתלט עליו. כאן יש לבחון מה המשקל שיש לתת לנקודה שנמצאת אי שם בין מין מוטיבציה אישית מבחינת 'מה אני מחפש', לבין עולם אובייקטיבי ערכי. הכוונה כאן היא לשאלת האידיאולוגיה. באיזה מידה לגיטימי שאדם שעושה לעצמו רב או אדם שבוחר איזה רב יפסוק לו בשאלה יבוא ויאמר: היות ואני בוחר לעצמי רב, אני רוצה רב שהשקפת עולמו תואמת את השקפת עולמי; שתפיסותיו, יחסו למודרנה ולציונות ולכל מיני דברים אחרים, עולות בקנה אחד עם ההשקפה שלי.

מצד אחד יש פה מרכיב של מוטיבציה פסולה; הרי אין זה שיקול הלכתי צרוף אלא שיקול מסוג אחר, ואולי אתה אימצת לעצמך תפיסה מסוימת כלפי המודרנה או כלפי הציונות מתוך איזושהי נימה של נוחות באימוץ של תפיסה כזו. זאת ודאי מוטיבציה פסולה שאדם מחפש פוסקים שיפסקו את הנוח לו, את מה שמקובל עליו, את מה שעולה בקנה אחד עם רצונותיו. אינך צריך לחפש רב שיפסוק כרצונך, אלא צריך לבטל רצונך מפני רצון הקדוש-ברוך-הוא והרב כפוסק מטעם הקדוש-ברוך-הוא. מצד שני, אנחנו ודאי לא נתייחס לשיקולים אידיאולוגיים וערכיים כפי שנתייחס לתאוות; זה רצון מסוג אחר לגמרי. וכאן לא פעם אנחנו נמצאים במידה מסוימת של מבוכה.

מצד אחד, מקומם אותי בלי סוף כשאני שומע לפעמים בחור או מבוגר שאתה אומר לו: 'פלוני פסק כך', והוא אומר: 'נו, אי אפשר לקבל את הפסק שלו, הוא לא רב ציוני, אנחנו ציוניים, איך אנחנו נפסוק כמו אחד ה'חרדים'. זה מקומם בלי סוף. חס ושלום שאדם יפסול גדול בישראל מפני שהוא לא חוגג את יום העצמאות, ושעל סמך זה אנחנו נכריע כדעת מי לפסוק. מצד שני כמובן, בסוג מסוים של שאלות, שאלות ציבוריות, מדיניות, שהפן האידיאולוגי הוא בלב השאלה, ונוגע גם להכרת המציאות וגם איכשהו להתייחסות למציאות, ודאי שלשאלת האידיאולוגיה של הפוסק יש משקל רב ביותר. הן מצד שואל ציוני והן מצד שואל שאינו ציוני. האם רצוי לעודד את המשקל הזה או לצמצם אותו, לחדד את הנימה האידיאולוגית או לנסות לקרב את הקצוות? זו שאלה כבדת משקל שנוגעת לנושאים שאין זה המקום לעסוק בהם. היא נוגעת במידה מסוימת ליחס בין ההיבט הערכי והאידיאי שבהלכה (אם נרצה כך לומר) לבין היבטים אחרים. אני אומר שוב שצריך לדון בכך ביתר הרחבה, אבל בכל מקרה הפן הזה קיים ועלינו לקבל זאת, ובמידה לא קטנה הוא ודאי מכתובי במי יבחר אדם העושה לעצמו רב. מן הסתם יבחר לעצמו רב שמדבר אל ליבו, ולא בהכרח כזה שהוא בחן אותו והוא משוכנע שהוא גדול בתורה יותר מרב אחר. כאן אני חושב שזה בהחלט לגיטימי. אדם הרוצה להחליט אם

הוא יהיה מתנגד או חסיד, ואם חסיד, חסיד של מי, ברור שמה שמדבר אל ליבו מבחינה קיומית יהיה לו משקל רב. אבל נראה שיש מקום לתת לזה משקל כלשהו גם לגבי מי שאין לו רב פוסק מסוים, בקביעה אל מי לפנות בשאלה מסוימת. אבל כפי שצינתי כאן, צריך מאוד מאוד להיזהר לדעת באיזו מידה אדם מונחה באמת על ידי היצר הטוב ובאיזו מידה הוא מונחה חלילה על ידי משהו שונה, כשהוא פונה למי שהוא פונה.

סוף דבר

ניסיתי לסקור כאן במידה את הנושא של 'עשה לך רב' במשמעותו העכשווית. השורה התחתונה שאנחנו קצת במבוכה בנושא הזה ואינני חושב שפיזרתי אותה, אלא קצת חידדתי אותה. אפשר לראות שזהו נושא שמצד אחד נמשכים אליו ומצד שני קצת נרתעים מפניו. על אף המבוכה שיש לנו בנושא הזה, אני חושב שחשוב שנבין גם את כוח המשיכה וגם את כוח הרתיעה, ומתוך כך נדע להתמודד בצורה אמתית יותר ומשמעותית יותר עם נושא חשוב זה.

